

TALABALARNI KASBIY - PEDAGOGIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI

Maxmudova F.Sh.

*Toshkent amaliy fanlar universiteti Pedagogika fakulteti
Boshlang'ich ta'lim nazariyasi va metodikasi kafedrasida o'qituvchisi*

Tayanch so'zlar: kasbiy kompetensiya, pedagogik kompetensiya, o'qituvchi ta'limi, bixevioristik nazariya, konstruktivistik nazariya, ijtimoiy o'rganish, refleks amaliyoti.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, педагогическая компетентность, педагогическое образование, теория бихевиоризма, теория конструктивизма, социальное обучение, рефлексивная практика.

Key words: professional competenc, pedagogical competence, teacher education, behaviorist theory, constructivist theory, social learning, reflective practice.

РЕЗЮМЕ:

Ushbu maqola talabalarda kasbiy va pedagogik kompetensiyani rivojlantirish uchun zarur bo'lgan nazariy asoslarni ko'rib chiqadi. Maqolada bixevioristik, konstruktivistik, ijtimoiy ta'lim va reflektiv amaliyot nazariyalarini o'rganib, bo'lajak o'qituvchilarni muhim ko'nikmalar va fikrlash tarzi bilan jihozlash usullari ta'kidlanadi. Ushbu tuzilmalar turli sinf ehtiyojlariga tayyor, yuqori sifatli, moslashuvchan o'qituvchilarni tarbiyalashning asosiy komponentlari sifatida tuzilgan amaliyot, hamkorlik, murabbiylik va mulohaza yuritishni ta'kidlab, o'qituvchilarni samarali tayyorlashga yo'naltiriladi.

РЕЗЮМЕ:

В этой статье рассматриваются теоретические основы, необходимые для развития профессиональной и педагогической компетентности у будущих учителей. Изучая теории бихевиоризма, конструктивизма, социального обучения и рефлексивной практики, в статье освещаются методы оснащения будущих педагогов необходимыми навыками и образами мышления. Эти рамки направляют эффективную подготовку учителей, подчеркивая структурированную практику, сотрудничество, наставничество и рефлексию как ключевые компоненты для воспитания высококачественных, адаптивных педагогов, готовых к разнообразным потребностям класса.

SUMMARY:

This paper examines the theoretical foundations essential for developing professional and pedagogical competence in student teachers. By exploring behaviorist, constructivist, social learning, and reflective practice theories, the paper highlights methods for equipping future educators with essential skills and mindsets. These frameworks guide effective teacher preparation, emphasizing structured practice, collaboration, mentorship, and reflection as key components to foster high-quality, adaptable educators ready for diverse classroom needs.

Kirish. Kasbiy-pedagogik kompetensiya o'qituvchiga o'quvchilarning bilim olishini samarali qo'llab-quvvatlash va osonlashtirish imkonini beradigan muhim bilim, ko'nikma va munosabatlarni anglatadi. Bu kompetensiya ko'p o'lchovli bo'lib, nafaqat mazmunli bilim va pedagogik usullarni, balki turli xil ta'lim ehtiyojlariga javob berish uchun zarur bo'lgan aks ettiruvchi amaliyot va hissiy intellektni ham o'z ichiga oladi. O'qituvchi ta'limida ushbu kompetensiyalarni rivojlantirishning nazariy asoslarini tushunish va qo'llash bo'lajak o'qituvchilarni munosib tayyorlash uchun zarurdir. O'qituvchilarni ta'lim va o'qitishning tasdiqlangan nazariyalari asosida tayyorlash orqali biz kompetensiyani rivojlantirish uchun tizimli va kompleks yondashuvni yaratamiz va natijada ta'limning yaxshi natijalariga erishamiz.

Ushbu maqola talabalarda kasbiy va pedagogik kompetensiyani rivojlantirishga rahbarlik qiluvchi nazariy asoslarni o'rganadi. Turli xil ta'lim nazariyalarini, jumladan, bixeviorizm, konstruktivizm, ijtimoiy o'rganish va reflektiv amaliyotni o'rganish orqali maqsad ushbu asoslar o'qituvchilar tayyorlashni qanday qilib rivojlantirish va yaxshilash haqida mustahkam tushuncha hosil qilishdir. Ushbu ramkalar talabalarga zamonaviy sinflar uchun zarur bo'lgan ko'nikmalar va fikrlashni egallashda yordam berishda tizimli amaliyot, faol ishtirok etish, murabbiylik va mulohaza yuritish muhimligini ta'kidlaydi.

Tahlil va muhokamalar. Kompetensiyani rivojlantirishning nazariy asoslari. Bir qancha asosiy nazariy asoslar kasbiy va pedagogik kompetensiyani qanday qilib samarali rivojlantirish mumkinligi haqida tushuncha beradi. Ushbu nazariyalarning har biri o'quvchilarning o'qituvchi sifatida o'rganishi va o'sishi bo'yicha o'ziga xos istiqbollarni o'z ichiga oladi.

B.F.Skinner va Ivan Pavlov kabi nazariyotchilar tomonidan asos solingan **bixevioristik nuqtai nazar** kuzatilishi mumkin bo'lgan xatti-harakatlarga va bu xatti-harakatlarning mustahkamlanishini ta'minlaydigan o'rganish jarayonlariga qaratilgan. O'qituvchilarni tayyorlash kontekstida bixevioristik nazariyalar amaliyot, takrorlash va ijobiy mustahkamlash orqali aniq ko'nikmalarga ega bo'lish muhimligini ta'kidlaydi. Talaba o'qituvchilar sinfni boshqarish, vaqtni tashkil etish va samarali savol berish usullari kabi asosiy o'qitish xatti-harakatlarini o'zlashtirish uchun muntazam ravishda fikr-mulohazalar bilan tuzilgan, takroriy amaliyotlar bilan shug'ullanish orqali bixevioristik yondashuvlardan foyda olishlari mumkin. Bixevioristik yondashuv bo'lajak o'qituvchilarga amaliy, sinfga tayyor ko'nikmalarni o'zlashtirishga yordam berishda qimmatli bo'lgan tizimli o'rganish va ijobiy mustahkamlashga urg'u berish orqali ko'nikmalarni rivojlantirish uchun asos yaratadi.

Bundan farqli o'laroq, **konstruktivistik nazariya** o'quv jarayonida faol ishtirok etish, hamkorlik va ijtimoiy o'zaro ta'sirning muhimligini ta'kidlaydi.

Jan Piaget va **Lev Vygotskiy** kabi nazariyotchilarning ishlariga asoslangan konstruktivizm talabalar bilimlarni amaliy tajriba va mulohaza yuritish orqali qurishini ta'kidlaydi. O'qituvchilar ta'limida konstruktiv yondashuvlar tajribaviy o'rganishni qo'llab-quvvatlaydi, bunda bo'lajak o'qituvchilar bevosita o'qitish vazifalari bilan shug'ullanadilar, sinf dinamikasini o'rganadilar va o'quvchilarning ehtiyojlarini qondirish uchun darslarni moslashtiradilar. Vygotskiyning "proksimal rivojlanish zonasi" konsepsiyasi murabbiylik rolini ta'kidlaydi, bunda talaba o'z mahoratini tajribali o'qituvchilarning rahbarligi ostida rivojlantirishi mumkin. Bu nazariya interfaol ta'lim muhitini qadrlaydigan zamonaviy o'qitish amaliyotlari va birgalikdagi, muammolarni hal qilish yondashuvlari bilan mos keladi, bu esa bo'lajak o'qituvchilarga faol ishtirok etish orqali muhim kompetensiyalarni shakllantirishga yordam beradi.

Albert Banduraning ijtimoiy ta'lim nazariyasi o'rganishda kuzatish, taqlid qilish va modellashtirish rolini ta'kidlab, yana bir qatlamni qo'shadi. Banduraning so'zlariga ko'ra, talabalar boshqalarni, ayniqsa o'zlari murabbiy yoki namuna sifatida ko'radiganlarni kuzatish orqali o'rganadilar. O'qituvchilar ta'limida ijtimoiy ta'lim talabalar tajribali o'qituvchilarni kuzatganlarida, ularning ta'lim strategiyalaridan o'rganganlarida va ularning sinfni boshqarish usullariga taqlid qilganlarida sodir bo'ladi. Ushbu nazariya kasbiy va pedagogik kompetensiyani rivojlantirishda ustozlikning muhimligini qo'llab-quvvatlaydi, chunki o'qituvchi talaba o'z murabbiylarining tajribasidan qimmatli tushunchalarga ega bo'ladi va kuzatilgan strategiyalarni o'z amaliyotida qo'llashi mumkin. Shunday qilib, ijtimoiy ta'lim nazariyasi jamiyatda o'rganishning ahamiyatini va o'qitish kompetensiyasini shakllantirishda rol modellarining ta'sirini ta'kidlaydi.

Yana bir muhim asos - bu **Donald Schön** tomonidan kiritilgan kontseptsiya **refleksli amaliyot** bo'lib, u o'quv jarayonida aks ettirishning muhimligini ta'kidlaydi. Reflektiv amaliyot talabalarni o'z tajribalarini tanqidiy tahlil qilishga, muvaffaqiyatlar va takomillashtirilishi lozim bo'lgan yo'nalishlarni aniqlashga va shunga mos ravishda o'qitish usullarini moslashtirishga undaydi. Ushbu aks ettirish jarayoni bo'lajak o'qituvchilarga o'zlarining ta'lim strategiyalari va o'quvchilarning bilimni oshirish uchun ularni qanday o'zgartirish mumkinligini chuqurroq tushunishga yordam beradi. Mulohaza yuritish orqali o'qituvchilar o'quvchilarning o'zgaruvchan ehtiyojlarini samarali qondirishga imkon beradigan o'qitishga yanada moslashuvchan va sezgir yondashuvni rivojlantirishlari mumkin. Schön nazariyasi o'qituvchi ta'limida doimiy kasbiy o'sishni va o'z-o'zini anglashni rag'batlantiradigan jurnallar va tengdoshlar muhokamasi kabi aks ettiruvchi faoliyatni qo'shishni qo'llab-quvvatlaydi.

Talabalarda kasbiy va pedagogik kompetensiyani rivojlantirish nazariy asoslarning uyg'unligiga asoslangan bo'lib, ularning har biri o'quv jarayoniga

o'ziga xos tushunchalarni beradi. Bixevioristik, konstruktivistik, ijtimoiy ta'lim va aks ettirish amaliyoti nazariyalari birgalikda o'qituvchilar ta'limi dasturlarini ishlab chiqish va amalga oshirish haqida ma'lumot beradi, bu esa o'quvchilarning muhim bilim, ko'nikma va fikrlash qobiliyatini egallashiga yo'l-yo'riq beradi. Ushbu nazariyalarni o'qitishda qo'llash orqali o'qituvchilarni tayyorlash dasturlari bo'lajak o'qituvchilarni zamonaviy sinflarning turli talablarini bajarishga yaxshiroq tayyorlashi va o'quvchilarning samarali, mazmunli o'rganishini qo'llab-quvvatlashi mumkin.

Natijalar. Kasbiy-pedagogik kompetensiyaning asosiy komponentlari.

Talabalar uchun kasbiy-pedagogik kompetensiya samarali o'qitish uchun zarur bo'lgan bir nechta asosiy komponentlardan iborat. **Bilim va ko'nikmalar** asos bo'lib, u ham mavzuga oid bilimlarni, ham tarkibni yetkazishning pedagogik usullarini o'z ichiga oladi. O'qituvchilar o'quvchilarning rivojlanishini baholash, o'qitish strategiyalarini moslashtirish va turli xil ta'lim ehtiyojlarini qondirish uchun yoshga mos usullarni qo'llashda mohir bo'lishi kerak. Bu kompetensiya o'qituvchilarga nafaqat ma'lumot beradigan, balki o'quvchilarni jalb qiladigan va tanqidiy fikrlashni rivojlantiradigan darslarni qurishga imkon beradi.

Hissiy va ijtimoiy intellekt ham muhim rol o'ynaydi. Daniel Goleman ning ishiga asoslangan hissiy intellekt o'z his-tuyg'ularini tushunish va boshqarish va boshqalarga hamdard bo'lish qobiliyatini o'z ichiga oladi. O'qitishda bu ko'nikmalar talabalar bilan ishonchni mustahkamlash, sinf dinamikasini boshqarish va qo'llab-quvvatlovchi o'quv muhitini yaratishga aylanadi. Yuqori hissiy intellektga ega o'qituvchilar xulq-atvor muammolari kabi muammolarni hal qilish uchun tayyor va o'quvchilar bilan mazmunli aloqalarni o'rnatishi mumkin, bu ayniqsa boshlang'ich ta'limda ta'sir qiladi.

Moslashuvchanlik va uzluksiz ta'lim bir xil darajada muhimdir. O'qituvchilik rivojlanayotgan kasb bo'lib, o'qituvchilar yangi tadqiqotlar, texnologiyalar va talabalarning turli ehtiyojlariga javoban o'z usullarini moslashtirishga tayyor bo'lishlari kerak. Noulzning andragogika nazariyasi o'z-o'zini boshqarishning muhimligini ta'kidlaydi, bu doimiy ravishda o'sishni va takomillashtirishni maqsad qilgan o'qituvchilar uchun juda muhimdir. Moslashuvchanlikni rivojlantirish orqali o'qituvchilar dolzarbligini saqlab qolishlari va zamonaviy ta'lim talablariga moslashuvchan javob berishlari mumkin.

Xulosa. Talabalarda kasbiy-pedagogik kompetensiyani shakllantirish bilim va ko'nikmalarni, hissiy intellektni, moslashuvchanlikni, umrbod ta'lim olishga intilishni o'zida mujassamlashtirgan har tomonlama yondashuvni talab qiladi. Ushbu asosiy vakolatlar bo'lajak pedagoglarni sinfdagi muammolarni samarali boshqarish, talabalar bilan bog'lanish va doimiy rivojlanayotgan ta'lim sohasiga moslashish uchun jihazlaydi. Oldinga siljishda, keyingi tadqiqotlar

raqamli vositalar ushbu vakolatlarni qanday qo'llab-quvvatlashini o'rganib, kompetensiyalarni rivojlantirishda texnologiya integratsiyasiga e'tibor qaratishi mumkin. Oxir oqibat, pedagogik ta'limda nazariy yondashuv bugungi sinf xonalarining turli ehtiyojlarini qondirishga va talabalarning ta'lim sohasidagi sayohatlariga ijobiy hissa qo'shishga tayyor bo'lgan qobiliyatli, fikrlaydigan va chidamli o'qituvchilarni tarbiyalaydi.

Adabiyotlar:

1. Bixeviorizm | Vikipediya – Ochiq ensiklopediya <https://uz.wikipedia.org/wiki/Bixeviorizm>
2. Konstruktivizm | Vikipediya – Ochiq ensiklopediya <https://uz.wikipedia.org/wiki/Konstruktivizm>
3. Behaviorism in Education: What Is Behavioral Learning Theory? © Copyright 2024 National University <https://www.nu.edu/blog/behaviorism-in-education/>.
4. 2.3 Behaviourist Psychology | Jennifer Walinga. BCCampus.com <https://opentextbc.ca/introductiontopsychology/chapter/2-3-behaviourist-psychology/>
5. Constructivism Learning Theory & Philosophy of Education By Saul McLeod, PhD Updated on February 1, 2024 Reviewed by Olivia Guy-Evans, MSc <https://www.simplypsychology.org/constructivism.html>
6. Jean Piaget | Vikipediya – Ochiq ensiklopediya https://en.wikipedia.org/wiki/Jean_Piaget
7. Lev Vygotsky | Vikipediya – Ochiq ensiklopediya https://en.wikipedia.org/wiki/Lev_Vygotsky
8. Vygotsky's Zone of Proximal Development By Saul McLeod, PhD Updated on August 9, 2024 Reviewed by Olivia Guy-Evans, MSc <https://www.simplypsychology.org/zone-of-proximal-development.html>
9. Albert Bandura's Social Learning Theory By Saul McLeod, PhD Updated on February 1, 2024 Reviewed by Olivia Guy-Evans, MSc <https://www.simplypsychology.org/bandura.html>
10. The Schön Reflective Model <https://libguides.hull.ac.uk/reflectivewriting/schon>
11. EMOTIONAL INTELLIGENCE | Bantam Dell A Division of Random House, Inc. New York, New York Illustration of brain on this page is adapted from "Emotional Memory and the Brain" by Joseph E. LeDoux. Copyright © 1994 by Scientific American, Inc. <https://asantelim.files.wordpress.com/2018/05/daniel-goleman-emotional-intelligence.pdf>
12. What Is Malcolm Knowles' Adult Learning Theory? Harry Cloke. June 14, 2024. Learning Theory <https://www.growthengineering.co.uk/adult-learning-theory/>
13. Sheraliyev, S. (2023). Talabalarda muhandislik grafikasi fanlaridan mustaqil ta'lim olish ko'nikmalarini shakllantirish. "Tasviriy san'at ta'limi uzluksizligini ta'minlashning ustuvor yo'nalishlari: muammolar va yechimlar" mavzusidagi Xalqaro ilmiy-amaliy konferentsiya, 1 (01). <https://ojs.qarshidu.uz/index.php/ts/article/view/161>
14. Karimberdiyevich S. S. Educating students the methods of central projection through information and communication technologies //Journal of Modern Educational Achievements. – 2023. – T. 4. – №. 4. – C. 14-17. <https://scopusacademia.org/index.php/jmea/article/view/120>
15. Sheraliyev, Sanjarbek Karimberdiyevich Ko'rgazmalilik vositasining chizma geometriya va muhandislik grafikasi fanini sifat va samaradorligini oshirishdagi ahamiyati // ORIENSS. 2022. № Special Issue 4-2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ko-rgazmalilik-vositasining-chizma-geometriya-va-muhandislik-grafikasi-fanini-sifat-va-samaradorligini-oshirishdagi-ahamiyati>